

FILOZ OFIJA

SRED NJEG

VE KA

+ Principi hrišćanstva +

- **Bog:**
 - je prisutan u svetu, ali i u čoveku – **jedinstvo božanske i ljudske prirode**
 - nije transcendentan ni panteistički razasut u konačnosti
 - se **miri sa svetom**, a svet (tj. čovek) može da mu se vrati kao duh
- **Prirodnost** više nije poželjno stanje, već ona mora biti **duhovno posredovana**
- **Čovek:**
 - je po prirodi **grešan**, ali mu se pruža mogućnost da se spasi u duhovnosti
 - **razume boga** kao sopstvenu osnovu i koren
 - ima izvesnu **slobodu** odlučivanja (autonomiju)

+ Principi hrišćanstva +

- **Okret čoveka ka sebi** kao slobodnoj samosvesti pripremljen je kroz antičku filozofiju: novoplatonizam svest shvata kao **živi duhovni proces**
- U početku ideje hrišćanstva:
 - nisu bile uobličene u neki sistem znanja
 - već se predstavljaju kroz **bajkovite metafore**, da bi fascinirale prost svet
- **Pojedinačan čovek** zadobija osobit značaj: kao duhovno biće ima beskonačnu vrednost
- Izmena antropološkog polazišta:
 - od antičkog shvatanja o **entelehijskoj** (neizmenljivoj) prirodi čoveka
 - do srednjevekovnog shvatanja o njegovoj **modifikabilnosti**
- **Stvarnost**:
 - nije stanje prirodnog sveta
 - nego **proces odnosa između čoveka i boga**, tj. ona je jedan istorijski odnos

+ Patristika +

Misaono usavršavanje principa hrišćanstva uz oslanjanje na antičku filozofiju

1. **gnostici** (II vek)

- **saznanje doprinosi veri** – **filozofija je sredstvo produbljivanja religiozne istine**
- **pod uticajima hrišćanskih verovanja, Platona, novopitagorejaca i stoika**
 - Predstavnici: Valentin, Vasilid i Markion (kasnije proglašeni jereticima)

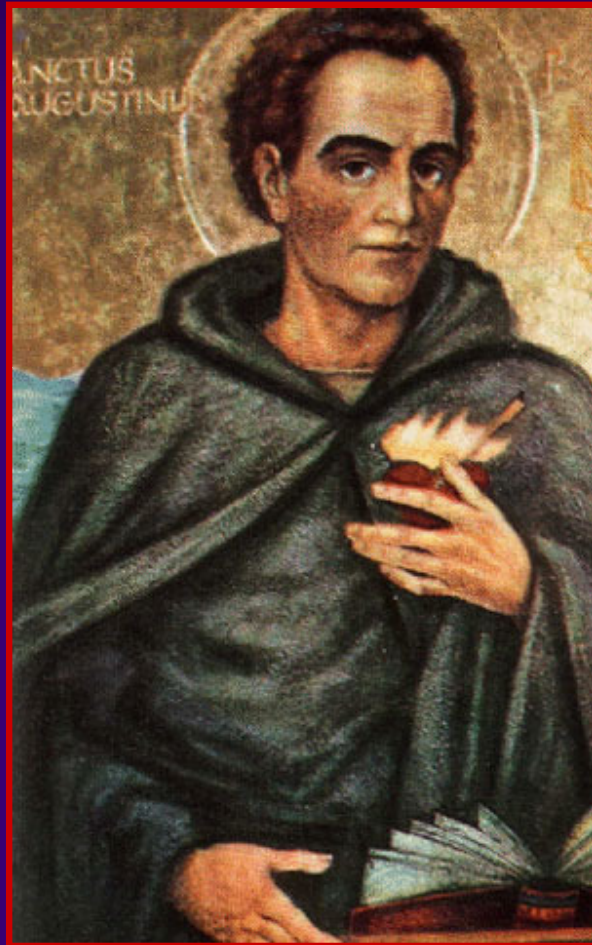
2. **apologeti** (II vek)

- **istine vere nemoguće je razumeti** – **filozofija ometa pristup večnoj istini**
- **odbrana** hrišćanskog učenja od: paganske i judaističke religije i državne vlasti
- **polazeći od jevanđelja adaptirali su antičku filozofiju za vlastite potrebe**
 - Predstavnici: Justin, Tatijan i Tertulijan

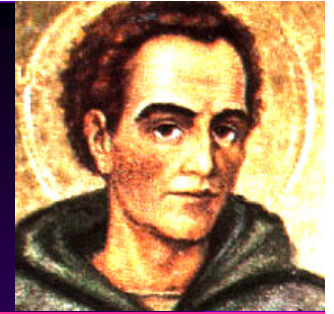
3. **aleksandrijska hrišćanska škola**

- **između znanja i vere nema neslaganja** („dve grane istog stabla“) – **filozofija je priprema za hrišćanstvo i sredstvo njegovog dokazivanja**
- **alegorijsko tumačenje** svetih spisa na osnovu antičke filozofije
 - Predstavnici: Kliment, Filon, Origen, Grigorije Nevski i Vasilije Veliki

AURELIJE AVGUSTIN (354-430)

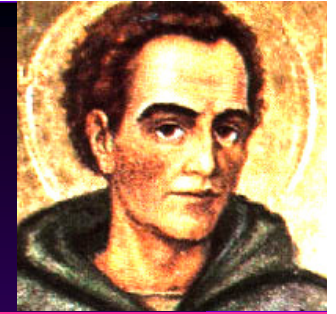

+ Avgustin + teorija saznanja +

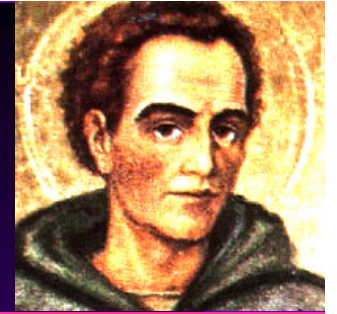
- Cilj saznanja je **postizanje blaženstva**
- Predmet saznanja su **večne istine**, a refleksija o njima vodi do saznanja Boga
- **Stvarnost** se sastoji od tri polja:
 - **čulnosti** (lako dovodi u zabludu)
 - **duha** (vezan za čula, uviđa karakteristike večnih istina, ali ne i Boga)
 - **Boga:**
 - koji je uzor i večna istina
 - koji pruža transcendentalnu svetlost, pomoću koje je saznanje moguće
- Posebne istine postoje samo zato što učestvuju u ideji istine
(Uz ontološki dokaz, ovo je osnova Avgustinove ontološke koncepcije)
- Nova ideja: **saznanje je voljna aktivnost**
- **Prvenstvo volje** pripada Bogu: on je beskonačno bivstvovanje, ali i osoba

+ Avgustin + teorija morala +

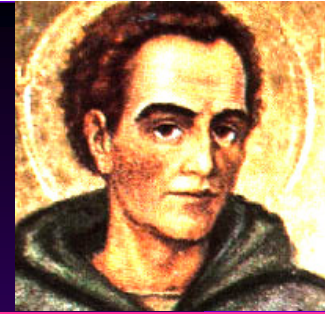
- **Cilj delovanja je sreća**
- **Ljudsko biće:**
 - **nedovoljno** samom sebi i nepostojano
 - može naći svoju sreću u posedovanju nečeg nepromenljivog i večnog – Boga
 - putem ljubavi i jedinstva s Bogom
- **Čovek je biće slobodne volje**, koja može biti usmerena na:
 - zemaljska dobra
 - nebeska dobra
- Postojanje slobodne volje uvodi **odgovornost** u ljudsko delanje
- **Moralni zakoni** su Božijom milošću **usađeni** u našu dušu
- Zlo je odvratanje od nepromenljivog Dobra i ima karakter nebića

+ Avgustin + filozofija istorije +

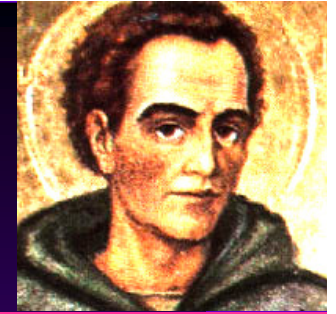
- **Država:**
 - neophodna (zbog prvog greha)
 - udruženje racionalnih stvorenja, nastalo po dogovoru
 - može biti dobra ili loša
 - crkva stvara najbolju državu ili, barem, na nju ukazuje
- Ljudska istorija stoji u jedinstvu sa božanskom istorijom
- Ali kako su ljudi **slobodna bića** oni mogu da biraju između dve države:
 - **zemaljske** (*civitas terena*): samoljubivi, zli i grešni ljudi – Vavilon
 - **božanske** (*civitas Dei*): manji broj moralnih ljudi okupljen oko Crkve – Jerusalem

+ Avgustin + predestinacija +

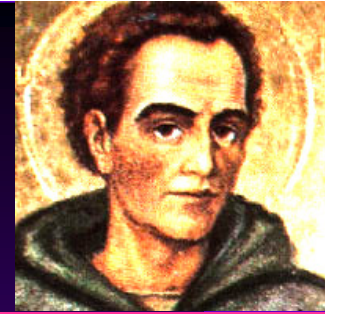
1. prvi čovek, Adam se rodio kao **slobodan i bezgrešan**, pa je mogao da sledi božju volju i da postigne besmrtnost
 2. iskušavan od strane đavola, on je ipak **počinio greh**, koji je postao **nasledan**
 3. zbog toga je **osuđen na smrtnost**, baš kao i svi njegovi potomci
 4. posle Hristove žrtve ljudi su **iskupljeni**, ali je, ipak, Bog taj koji **predodređuje** jedne ljude da budu dobri, a drugi zli
- **Istoriju zemaljskih država** Avgustin je podelio na sledeći način:
 1. od Adama do potopa
 2. od Noja do Avrama
 3. od Avrama do Davida
 4. od Davida do vavilonskog ropstva
 5. od vavilonskog ropstva do rođenja Hrista
 6. od rođenja Hrista do strašnog suda

+ Avgustin + teologija +

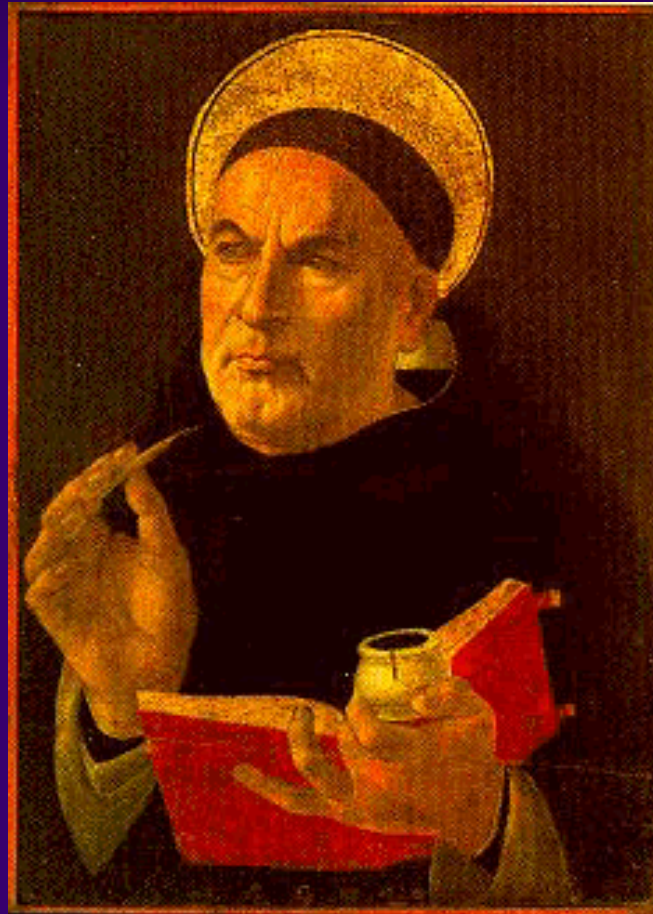
- **Bog:**
 - najviše biće i njegova egzistencija proističe iz njegovog bića
 - nezavisan, a sve ostalo postoji na osnovu njegove volje (bića, procesi)
 - stvorio svet, održava ga i nastavlja sa stvaranjem (*creatio continua*):
 - bog **zna sve stvari** koje će stvoriti, njihove ideje sadrži i gleda u sebi
 - ideje nisu nešto niže od njegove suštine (novoplatonizam) već je **Logos** jedna od tri manifestacije boga
 - **red i lepota prirode** ukazuju na božije postojanje – kosmološki dokaz
 - najviši predmet i uzrok saznanja
 - **unos svetlost u duh**
 - izvor je svih istina jeste nepromenljiva, **večna istina**

+ Avgustin + kosmos +

- **Svet:**
 - **stvoren je odjednom, ni iz čega, božijom voljom** (iako neke stvari samo kao nevidljive potencije, koje imaju sklonost ka samorazvitku, ali su potrebni i određeni spoljni uslovi)
 - **ograničen je u prostoru i vremenu** (oni postoje jedino u svetu), jer:
 - početak stvaranja sveta jeste ujedno i početak vremena
 - vreme jeste mera kretanja i promene
 - **samo jedan** i u njegovom poretku **svaka stvar ima svoje mesto**
 - čovek je deo sveta, ali i **vrhunac stvaranja** (telo i besmrtna duša)
- **Sve postojeće jeste dobro** – ono je supstancija
- **Zlo je lišenost, nedostatak i nebiće**

TOMA AKVINSKI (1225–1274)

+ Akvinski + *ancilla theologiae* +

- Pokušaj prilagođavanja Aristotelove filozofije hrišćanskoj dogmatici
- U pokušaju mirenja filozofije i teologije obnovio dihotomiju:
 - istine uma
 - istine otkrovenja
- Konačni predmet i izvor saznanja jeste bog
- **Sam bog i sve istine hrišćanstva**
 - trojedinstvo (oca, sina i svetog duha)
 - vaskrsnuće (smrt i uznesenje)su **nadiskustvene**, pa se mogu dosegnuti jedino verom, a ne filozofijom
- **Filozofija** ima zadatak da **služi teologiji** tako što će:
 - istinu vere tumačiti umom
 - opovrgavati lažne argumente protiv vere

+ Akvinski + ontologija +

- Svet je podeljen u **hijerarhiji**: bog, ljudi, životinje, biljke i neživa priroda
- Sve što jeste sastoji se iz esencije i egzistencije:
 - kod boga se **esencija i egzistencija slažu** (iz pojma boga kao savršenog bića proizilazi nužnost njegovog postojanja)
 - sve pojedinačno:
 - **postoji zahvaljujući drugome**
 - **zavisno je**
 - **slučajno je**
- Jedino je bog **apsolutan, prosti bitak**, dok su stvorene stvari složene
- Forme koje su odeljene stupaju u pasivnu materiju (≠ Aristotel)
- Bog je forma svih formi, **čisti akt** (Aristotel)

+ Akvinski + etika i politika +

- **Vrline:**
 - četiri **kardinalne vrline** (umerenost, hrabrost, mudrost i pravičnost)
 - tri **hrišćanske** (vera, ljubav i nada)
- Um može da upravlja voljom
- Smisao života je u sreći koja je saznanje boga
- Svrha države je opšte dobro, ali smatra se da su staleške razlike večne, te da treba biti pokoran
- Najbolja vladavina je monarhija

+ Akvinski + dokazi o bogu +

1. **iz kretanja:** Sve što se kreće pokrenuto je od nečeg drugo, pa lanac pokretača mora da ima *prvu* i *nepokretnu* kariku, jer bez nje ne bi bilo izvedenog i narednog kretanja.
 2. **iz eficientnog uzroka:** beskonačna regresija u stajanju uzrokâ je neshvatljiva, pošto nikakav izvedeni uzrok, tj. uzrok uopšte ne bi mogao delovati da prvi neuzrokovani uzrok nije započeo taj niz
 3. **apsolutno nužno biće:** Sve konačne (tj. opažljive) stvari su slučajne. Njihova suština ne uključuje postojanje. One ne mogu biti večite i mora postojati neki period vremena kada one ne postoje. Prema tome, vasceli skup slučajnih stvari i duhova, kao celina, ne bi mogao shvatljivo postojati da ga nije stvorio “neslučajni”, nužni uzrok.
 4. **iz stepena savršenstva bića:** Pošto se sve konačne stvari razlikuju jedna od druge po stepenu svoga savršenstva, sledi da postoji biće sa najvećim zamislivim stepenom savršenstva, kojem druge stvari duguju svoju ograničenu vrednost.
 5. **iz svrhe:** Poretkom prirode vlada očigledna svrhovita harmonija, pa iza nje mora da stoji moćan um mudrog uređivača (najčešće navođen argument)
1. i 2. Imaju sličnu logičku strukturu, a polaze od aristotelovske premise da sve što se kreće jeste pokrenuto nije održiva u fizici, a, uostalom, ni u logici, budući da nema ničeg logički pogrešnog u pojmu beskonačnog sleda u lancu događaja.
 3. Svi iskustveni predmeti jesu propadljivi, ali metafizički pojam slučajnosti podrazumeva ne fizičku propadljivost pojedinih skupina stvari, već propadljivost sveta kao celine. Radi se o obrnutom logičkom putu: mi opažamo slučajnost stvari kada smo jednom saznali božije postojanje, a ne pre toga.
 4. Čak i kad bismo znali kako da merimo i poredimo relativnu savršenost stvari ne bi se mogli izvesti nikakvi zaključci koji vode ka nužnom postojanju apsolutnog, a još manje ka tome da je ovo beskrajno savršenstvo izvor nekog relativnog savršenstva.
 5. Svrhovitost je pre usađena u organsku prirodu, nego što je opažena.

filozofski dokazi o postojanju boga

- Filozofski dokazi o Bogu:
 - nisu empirijski dokazi (npr. eksperimentalno proveravanje hipoteza).
 - nego su racionalne ontološke argumentacije
 - polaze od iskustva i upućuju posredstvom ontološkog načela uzročnosti na nužnost da se prihvati jedan *apsolutni uzrok iskustva*
- Od antike do danas ponuđeni su mnogi „dokazi o Bogu“, ali u osnovi postoje samo *dva temeljna tipa*: kosmološki i teleološki
- Ova dva dokaza polaze od sledećih metafizičkih pitanja:
 - Zašto je bivstvovanje (bitak), a nije ništa?
 - Zašto je kosmos, a ne kaos?

kosmološki i teleološki dokaz

- Argumentacija u ovim dokazima polazi metafizičkih pitanja:
 - Zašto je bivstvovanje (bitak), a nije ništa?

Kosmološki dokaz

- pita o *uslovljenosti iskusivog bića*
- traga za *neuslovljenošću i nužnošću prvog uzroka*
- Zašto je kosmos, a ne kaos?

Teleološki dokaz

- pita o *redu i svrhovitosti prirodnog bića*
- traga za *umom koji je uzrok tog reda*

kosmološki dokaz

1. Varijanta: **supstancija – akcidencija**

- **Dokaz kretanja:** Postoji kretanje. Ono što se kreće je pokretano od nečega drugog. Mora, dakle, postojati prvi, nepokretni pokretač.

2. Varijanta: **materija – forma**

- **Dokaz kontingentnosti:** Postoji biće (bivstvujuće) koje nastaje i nestaje. Ono što može nastati i nestati postoji samo po nekom uzroku. Mora naposljetku postojati uzrok koji nije uzrokovan nego je nužan.

3. Varijanta: **bivstvujuće (biće) – bivstvovanje (bitak)**

- **Dokaz iz konačnosti:** Postoji konačno. Konačno zahteva u pogledu svog bitka i svoje konačnosti neki uzrok. Naposljetku mora postojati neko apsolutno beskonačno koje je uzrok bitka i konačnosti konačnoga.
- Uvek je reč o temeljnom problemu: **uslovljeno ne može naposljetku biti utemeljeno uslovljenim, te stoga pretpostavlja neuslovljeno**

+ Akvinski + kosmološki dokaz +

Prvi i najjasniji put je onaj što počiva na pojmu kretanja. Sigurno je, naime, i to ustanovljavamo iskustvom, da se u ovome svetu nešto kreće. A sve što se kreće, prima kretanje od nekog drugog bića. To znači da kretanje prima ono biće koje se nalazi u stanju mogućnosti prema drugom biću prema kojem se kreće, a začinje kretanje ono biće koje se nalazi u stanju stvarnosti. Početi kretanje u stvari nije ništa drugo nego izvesti nešto iz mogućnosti u stvarnost. A izvesti nešto iz mogućnosti u stvarnost može samo neko stvarno biće. Na primer, ono što je stvarno toplo, recimo vatra, stvarno prenosi svoju toplotu na drvo, koje je u mogućnosti da je primi, te ga tako stavlja u kretanje i menja ga. A nemoguće je da jedno te isto biće bude istovremeno i u istom pogledu u stanju stvarnosti i mogućnosti, već samo s različitih gledišta: šta je naime, stvarno toplo, ne može biti istovremeno i mogućnosti takvo, već je istovremeno u mogućnosti hladno. ...

+ Akvinski + kosmološki dokaz +

Prema tome, nemoguće je da nešto bude istovremeno i u istom pogledu začetnik i primalac kretanja, odnosno da samo biće stavlja u kretanje. Iz toga sledi da sve što se kreće, nužno prima kretanje od nekog drugog bića. Ako je sada to drugo biće, koje začinje kretanje, i samo pokrenuto, onda i ono mora primiti kretanje od drugog bića, a ovo opet od drugoga. Ali na tom je putu nemoguće ići u beskraj, jer tada ne bi postojao neki iskonski začetnik kretanja, niti bi, dosledno tome, postojao bilo koji pokretač, jer drugi pokretači otpočinju kretanje samo ako ga primaju od iskonskog pokretača: na primer, štap počinje kretanje samo ako ga prima od ruke. Prema tome, nužno moramo doći do nekog iskonskog začetnika kretanja koji nije podložan kretanju. A to svi ljudi razumevaju pod rečju 'Bog'.

Toma Akvinski: *Summa theologiae*, I, 2, 3.

teleološki dokaz

- I ovaj dokaz je po poreklu antički
- Jednostavna temeljna struktura dokaza:
 - *prirodno biće* što ga otkriva naše iskustvo sazdano je *teleološki*
 - ono je *kosmos*, a ne haos
 - *priroda je određena prirodnim svrhama*: Stvarno je umno
- umno-teleološki red prirodnih bića ne može se na zadovoljavajući način objasniti iz njih samih
- teleološki red neumnog pretpostavlja um
- teleologija se dakle tumači *uzročno*

+ Akvinski + teleološki dokaz +

„Ono pak što samo nema uma ne teži cilju ako ga ne usmerava nešto saznavajuće i umno, kao strelu luk.“

Toma Akvinski: *Summa theologiae*, I, 2, 3

- Red jednog organizma, eko-sistema ili vrsno osobenog životinjskog ponašanja ne može se pojmiti iz delova organizma, sistema odnosno iz određene životinje same
- Mora postojati um koji je uslov za to da jeste kosmos, a ne kaos, da je na različitim nivoima sve teleološki sazdano i da je stvarno umno

struktura dokaza o bogu

USLOVLJENO	ONTOLOŠKA UZROČNOST	NEUSLOVLJENO, APSOLUTNO, BOG
pokrenuto	aporija beskonačnog niza uslovljenih uslova: ona pretpostavlja neuslovljeni uslov	nepokretni pokretač
kontingentno		nužno
konačno		beskonačno
red		um

+ *credo quia absurdum* +

„Sin božiji je raspet – ne stidimo se toga, jer je to sramota, sin božiji je umro – verujmo u to jer je to besmisleno, a sahranjen vaskrsnuo je – to je istinito jer je to nemoguće.“

Tertulijan

- Apologetika hrišćanstva
- Superiornost vere u odnosu na saznanje: nedokučivost objave i manjkavost racionalnog saznanja
- Saznanje o Bogu vs. vera u Boga
- Verovanje kao emotivni (a ne kognitivni) odnos (poverenje, poštovanje i poniznost kao osnova hrišćanske (heteronomne) moralnosti)
- Promišljanje vere uvlači u medijum filozofije

+ hrišćanstvo i filozofija +

„Šta imaju zajedničkog filosof i Hrišćanin, učenik Grčke i učenik neba, trgovac slavom i spasilac duše, delatnik na rečima i delatnik na delu, razoritelj i graditelj, prijatelj i neprijatelj zablude, onaj ko iskrivljuje istinu i onaj ko istinu obnavlja i objavljuje, kradljivac istine i njen čuvar... Nema ničeg zajedničkog između filozofije i teologije. Nema ničeg iznad verovanja što bismo trebali da verujemo.

Tertulijan

- Apologetika hrišćanstva: superiornost u odnosu na filozofiju
- Obezvređivanje racionalnog i svetovnog saznanja filozofije
- Promišljanje vere podrazumeva filozofsku poziciju
- Željena distinkcija između filozofije i vere gubi se refleksijom vere: za prioritetni sadržaj vere postavlja se samo verovanje, a ne vera u Boga

+ filozofija i religija +

„Braćo! Čuvajte se da vas ko ne zarobi filozofijom i praznom prevarom, po kazivanju čovečijem, po nauci sveta.“

Sveti Pavle (Savle iz Tarsa)

- Po hrišćanskom učenju, proizašlom iz judaizma (a ne po Hristu), osnovni smisao čovekovog postojanja je obezbeđenje spasa u zagrobnom životu putem vere u Boga
- Bog nije shvatljiv umom (sveta tajna), nego u njega treba verovati
- Svet – um – filozofija ----- Bog – vera – religija
- „Braćo“ – ukidanje univerzalnosti, pa i mogućnosti filozofske argumentacije

+ hrišćanske vrline +

„A sada ostaje vera, nada i ljubav, ali je ljubav najveća među njima.“

Sveti Pavle (Savle iz Tarsa)

- **Negacija racionalnog**
- **Prioritet ljubavi:**
 - vera nije dovoljna, ali je nužna
 - treba se nadati spasenju, ali to je imanentno ljudski cilj
 - treba voleti Boga, jer je čovek stvoren samo zato da bi Boga imao ko da obožava
krajnji smisao postojanje čoveka i sveta
 - samo ljubav je manifestacija samog boga